

-๘-

ผู้พาดำเนิน

ปกติของท่านอาจารย์คืออยู่ตามลำพัง ซึ่งเมื่อก่อนนี้ท่านพอทำได้ แต่ภายหลังเมื่อท่านพระอาจารย์มั่นมรณภาพแล้ว พระเถระต่างก็แยกย้ายกันไป สำหรับท่านนั้นใช้เวลาประมาณ ๗ ปี (พ.ศ. ๒๔๙๒-๒๔๙๙) จึงได้มาอยู่วัดป่าบ้านตาด

“...แต่ก่อนเราไม่เคยสนใจกับใคร มีพ่อแม่ครูอาจารย์เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรและช่วยเราด้วย พอขึ้นไปหาท่านเพื่อจะลาไปเที่ยว ก็ครองผ้าขึ้นไป ถ้าไปปรึกษาปรารภธรรมดานั้นไม่ได้ครองผ้าหрок เป็นธรรมดาคือก่อนจะไปที่ไหนคุยกันไปเรื่องนั้นเรื่องนี้แล้วก็ปรึกษาปรารภท่านเสียก่อน เราไม่เคยลาท่านไปเลยทีเดียว ทางท่าน ๆ ให้โอกาสแล้วนั้นละ ทีนี้เวลาจะลาท่านไปเที่ยว เราครองผ้า ‘จะไปที่ไหนที่นี่’ ท่านก็ว่า ‘จะไปก็องค์ไปกับใคร’ ‘ไปองค์เดียว’ ‘เอื่อนั้นแหละดี’ ท่านช่วยทันทีนะ ‘ใครอย่าไปยุ่งท่านมหาระ ให้ท่านมหาไปองค์เดียว สนุกดี’ ท่านว่า ท่านพูดอย่างนั้น ใครจะไปกล้าละ แล้วท่านเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรอย่างนั้นอยู่แล้วเราก้ไปสะดวกสบาย ไม่ได้คิดว่าใครจะจืดจ๋องมองดูเรา สังเกตเราจับเราในแง่ใดต่อแง่ใดละ เราก้ไปตามประสีประสาของเรา...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๔๙)

“...ท่านล่วงไปนี้ โอ้อโฮ ปรากฏว่าเหมือนฟ้าดินถล่มเซียวนะ พระเถระแตกกระจัดกระจายเกาะกันไม่ติดเป็นเวลาตั้ง ๓ ปี ๔ ปี แตกขนาดนั้นนะ จึงเป็นสิ่งที่จำไม่ลืมละ ใครอยู่ไหนก็แตกกระจัดกระจายไปหาครูหาอาจารย์ ต่างองค์ต่างไป แตกกันไปเพราะเกาะกันไม่ค่อยติด ระยะนั้นไม่ติด พอ ๓-๔ ปีมานี้ครูบาอาจารย์ผู้ใหญ่ เช่นอย่างหลวงปู่ฝั้น ท่านก็มาอยู่เป็นหลัก หลวงปู่ขาวก็มาอยู่เป็นหลัก ก็เข้าเกาะติด ๆ เรื่อยไปละ...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๕๙)

“...พระเถระแตกกระจัดกระจายกันไป กว่าจะเกาะกันได้ก็ ๔ ปี ๕ ปี อย่างหลวงปู่ขาววัดถ้ำ (หมายถึงวัดถ้ำกลองเพล) ๔ ปี ๕ ปี ท่านถึงได้มาอยู่วัดถ้ำกลองเพล แต่ก่อนท่านก็อยู่ตามป่าทางอำเภอสว่าง หมู่เพื่อนก็เข้าท่านไม่ค่อยติด ครูบาอาจารย์ทั้งหลายก็แยกย้ายกันไป อย่างหลวงปู่อ่อนก็มาอยู่ที่หนองบัวบาน ที่แรกก็ไปอำเภอกุมภวา แล้วก็โยกย้ายมานี้ เราเองก็ระเห่ร้อนไปตามประสีประสาของเรา แล้วก็ได้มาอยู่

ที่นี่ (วัดป่าบ้านตาด) ท่านอาจารย์ฝั้นก็อยู่ที่อำเภอพรรณา บรรดาพระเถรทั้งหลายก็ได้เกาะได้อาศัยท่านเรื่อยมา...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๑๔๕)

“...นี่อยากให้หมู่เพื่อนรู้เห็นนี่นา ตั้งแต่เกี่ยวกับหมู่เพื่อนมานี้เป็น ๓๐ กว่าปีแล้วแหละ อย่างพ่อแม่ครูอาจารย์มรณภาพไปก็ได้ ๓๐ กว่าปีแล้วนี่ เริ่มแบกภาระมาตั้งแต่นั้นละ พ่อพ่อแม่ครูอาจารย์มรณภาพปุ๊บเท่านั้นหมู่เพื่อนก็เกาะพริบเลยเต็มไปหมด...”

“...พอท่านล่วงพ้นเท่านั้นแหละรุมเลย ตั้งแต่โน้นมาจนปานนี้คิดดูซิ ขโมยหนีไปไหนก็รุมๆ ไม่รู้กี่ครั้งก็หนแล้วที่ผมขโมยหนีจากหมู่เพื่อน เพราะอหิยาศัยของผมเป็นอย่างนั้นนี่ อยู่สบายๆ วันทั้งวันไม่ได้พบใครก็ตาม พบแต่เจ้าของเท่านั้นพอใจแล้วไม่สนใจกับอะไรเลย ถ้าพูดถึงว่าปล่อยมันปล่อยขนาดนั้นแหละ เพราะเรียนมันเสียพอปฏิบัติมันพอ รู้มันจนกระทั่งเต็มหัวใจแล้วสงสัยอะไรในโลกนี้ว่างั้นเลย นี่ก็หมู่เพื่อนรุมหากขโมยหนีกลับเป็นตกรอกแล้ว ผมนี่จมอยู่ใต้ก้นเทวทัตโน่นแหละ ขโมยหนีจากหมู่เพื่อนตั้งแต่เริ่มแรกโน่น อยู่มันไม่สบาย มีหนึ่งมีสองก็มีความรับผิดชอบกันอยู่ในนั้นแหละตามสัญญาชตาณณ มีมากเข้าไปเท่าไรก็ต้องรับผิดชอบมาก หนักมากเข้าไป ขโมยหนีก็ไม่พ้น ไปอยู่ไม่กี่วันแหละ สองอาทิตย์สามอาทิตย์เดี๋ย্বরุมไปอีกแล้ว สุดท้ายก็เลยเกาะกันเต็มเรื่อยมาอย่างนี้ละ...”

(แสงโลก แสงธรรม หน้า ๔๙-๕๐)

ความสำคัญของครูบาอาจารย์

ความสำคัญของครูบาอาจารย์ที่จะเป็นผู้ให้อุบายสั่งสอนให้ปฏิบัติถูกต้องโดยไม่ต้องเสียเวลาทำไปแบบตันเตาและล้มลุกคลุกคลานนั้น ท่านพระอาจารย์มั่นก็ได้แสดงไว้แก่พระมหาเถระเมื่อถูกถามปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

พระมหาเถระ “...ผมยังสงสัยอยู่อีกเป็นบางข้อ คือที่ว่าพระสาวกท่านทูลลาพระศาสดาออกไปบำเพ็ญอยู่ในที่ต่างๆ เวลาเกิดปัญหาขึ้นมาก็กลับมาเฝ้าทูลถามเพื่อทรงช่วยชี้แจงปัญหานั้นๆ จนเป็นที่เข้าใจ แล้วทูลลาออกไปบำเพ็ญตามอหิยาศัยนั้น เป็นปัญหาประเภทใดพระสาวกจึงไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยตัวเอง ต้องมาทูลถามให้พระองค์ทรงช่วยชี้แจงแก้ไข...”

หลวงปู่มั่น “...เมื่อมีผู้ช่วยให้เกิดผลรวดเร็วโดยไม่ต้องเสียเวลานาน นิสัยคนเราที่ชอบหวังพึ่งผู้อื่นย่อมจะต้องดำเนินตามทางลัด ด้วยความแน่ใจว่าต้องดีกว่าตัวเองพยายามไปโดยลำพัง นอกจากทางไกลไปมาลำบากจริงๆ ก็จำเป็นต้องตะเกียกตะกายไปด้วยกำลังสติปัญญาของตน แม้จะช้าบ้างก็ทนเอา เพราะพระพุทธเจ้าผู้ทรงรู้เห็นโดยตลอดทั่วถึง ทรงแก้ปัญหาข้อข้องใจ ย่อมทำให้เกิดความกระจ่างแจ้งชัด และได้ผลรวดเร็ว ผิดกับที่แก้ไขโดยลำพังเป็นไหนๆ ดังนั้นบรรดาสาวกที่มีปัญหาข้อข้องใจจึงต้องมาทูลถามให้ทรงพระเมตตาแก้ไขเพื่อผ่านไปได้อย่างรวดเร็วสมปรารถนา

ความมีครูอาจารย์สั่งสอนโดยถูกต้องแม่นยำ คอยให้อุบายทำให้ผู้ปฏิบัติตามดำเนินไปโดยสะดวกราบรื่นและถึงเร็ว ผิดกับการดำเนินไปแบบสุ่มเดาโดยลำพังตนเองอยู่มาก...”

(ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ หน้า ๒๒๐)

ท่านอาจารย์ได้เทศน์เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

“...เวลาเรายู้งกับอาจารย์ มรรค ผล นิพพาน ดูเหมือนจะเอื้อมมือถึง ทำอะไรก็เป็นขึ้นเป็นอัน ปราบกฎผลขึ้นมาเป็นลำดับ เมื่อจากท่านไปแล้วไม่เป็นอย่างนั้น กลับกลายเป็นคนละมุมโลก ถ้าจิตไม่มีหลักฐานโดยมากต้องเป็นอย่างงี้ แต่ถ้าจิตมีหลักฐานคือมีสมาธิและมีปัญญารักษาตัว อยู่ที่ไหนก็ดีและเป็นประโยชน์ ถ้ามีข้อข้องใจเกิดขึ้นซึ่งตนไม่สามารถแก้ไขได้ ต้องรีบไปหาท่านเพื่อรับการศึกษา เมื่อได้รับแก้ไขแล้ว โดยมากปัญหาข้อข้องใจย่อมขาดสะบั้นลงทันทีที่ประหนึ่งท่านช่วยตัดช่วยฟันให้สำหรับตนเองเป็นอย่างนั้น บางทีจากท่านไปเพียง ๕-๖ วัน เกิดข้อข้องใจขึ้นมา จะรอไปอีกสัก ๒-๓ วันไม่ได้ ถ้าเราแก้ปัญหาข้อข้องใจไม่ได้จากขณะปัญหาเกิดขึ้น สว่างของวันรุ่งขึ้นตอนเช้าต้องรีบไปหาท่าน เพราะข้อข้องใจบางอย่างสำคัญมาก เมื่อเกิดขึ้นแล้วตนเองแก้ไขไม่ได้ต้องรีบไปศึกษากับท่าน แต่ข้อข้องใจบางอย่างไม่ค่อยสำคัญนัก แม้เกิดขึ้นแล้วเราจะรอๆ ไปก็ยังได้ ปัญหาทั้งนี้เทียบกับโรคบางชนิด แม้เกิดขึ้นแล้วจะไม่รีบด่วนในการตามหมอก็ได้ แต่โรคบางชนิดลงได้เกิดขึ้นแล้ว ถ้าตามหมอไม่มาเราต้องไปหาหมอ ไม่เช่นนั้นจะเป็นอันตรายต่อชีวิต

ข้อข้องใจชนิดสำคัญนี้ เมื่อปรากฏขึ้น ถ้าเราไม่สามารถแก้ไขตนเองได้ ต้องรีบไปหาครูบาอาจารย์ จะปล่อยให้หายโดยลำพังยอมเป็นไปไม่ได้ ผลปรากฏจากข้อข้องใจซึ่งไม่ยอมแก้ไขจากอาจารย์ อย่างน้อยก็เป็นคนเผอเรอหลงๆ ลืมๆ กลายเป็นคนบอๆ ไป อย่างมากถึงเป็นบ้าไปเลย ที่โลกให้นามว่าธรรมแตก โดยมากเกิดจากปัญหาข้อข้องใจซึ่งตนไม่รู้วิธีแก้ไขและไม่ยอมแก้ไข ปล่อยให้วันนานไปก็ปรากฏผลสองอย่าง

ขึ้นมา ปัญหาดังกล่าวนี้ผมเคยเป็นในจิตของผมมาแล้ว จึงเรียนให้บรรดาท่านนักปฏิบัติทราบไว้พอเป็นแนวทาง...”

(แวนดวงใจ หน้า ๓๓๕-๓๓๖)

“...การไปศึกษาจากท่าน ไม่เพียงจะศึกษาข้อธรรมโดยถ่ายเดียว ยังต้องพยายามทำตนให้เชื่อมชินต่อข้อวัตรปฏิบัติคือทางดำเนินที่ท่านพาดำเนิน จนเป็นที่เชื่อมชินติดจิตจิตใจและติดกายวาจาของเรา การอยู่กับท่านเป็นเวลานานเป็นทางกลมกลืนนิสัยและข้อวัตรปฏิบัติ ตลอดคุณงามความดี ความรู้ ความเห็น เป็นการถ่ายทอดจากท่านวันละเล็กละน้อยจนกลายเป็นความมั่นคงขึ้นได้ในตัวของเรา เพราะการอยู่กับท่าน ความปลอดภัยมีมาก โดยมากผู้เข้าไปหาและศึกษากับท่านย่อมได้รับความเชื่อถือและเลื่อมใส เพราะท่านเป็นธรรมอยู่แล้ว ผู้เข้าไปอาศัยก็ย่อมเป็นธรรมตามฐานะของตน นอกจากนั้นยังเป็นความเคยชินต่อการระวังสำรวมอีกด้วย หากว่าได้จากท่านไป เราเป็นผู้สนใจต่อธรรมอยู่ที่พอจะพุงตัวได้ด้วยอุบายต่างๆ ที่ได้รับจากท่านมา...”

(แวนดวงใจ หน้า ๓๓๕)

“...ความโง่เขลาของเราก็เหมือนกัน หัวใจมันมีแต่กิเลสเต็มอยู่นั้น มันก็เท่ากับคนตาบอด พูดไม่รู้ช่องทางไม่รู้ธรรม ไม่ได้ผู้มาสั่งสอนให้รู้ธรรมแล้วมันจะไปได้ไหม ก็อย่างที่เรเห็นนั้นนะ แม้แต่มีคัมภีร์ไบเบิลอันอยู่ก็ยังไม่ลงใจที่จะรับได้ ต้องเข้าถึงครูบาอาจารย์ที่ถูกต้องแม่นยำในภาคประพฤติปฏิบัติทั้งหมดทั้งผลสมบูรณ์บริบูรณ์ ดังในสมัยปัจจุบันยกตัวอย่างพ่อแม่ครูบาอาจารย์มัน พอเข้าไปถึงหมอบเลยหัวใจ ธรรมอยู่ที่ไหน ก็เรียนคัมภีร์เดียวกัน เราไปอยู่อย่างนั้นก็ดูท่านทำอะไรทำอย่างไร ถูกกับข้อธรรมข้อไหน มีข้อไหนมาเทียบเคียง เมื่อหาที่ค้ำไม่ได้แล้วก็ยอมจริงๆ นี่ในสิ่งที่เราพอเทียบเคียงได้นะ ส่วนที่เราเทียบเคียงไม่ได้ก็ยกไว้บูชา เช่น สมาธิ ท่านอธิบายหมด ปัญญาขั้นใดภูมิใด จนกระทั่งวิมุตติหลุดพ้น ท่านแสดงให้เห็นฟังอย่างเปิดเผยหมด เราหาที่สงสัยไม่ได้ นั่นมันเป็นกำลังใจ...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๒๕๕)

ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงยอมรับพระเณรไว้อยู่ด้วย เมื่อเปรียบเทียบกับตอนที่ท่านเสาะแสวงหาครูบาอาจารย์แล้ว ได้ไปขออยู่กับท่านพระอาจารย์มันเป็นครั้งแรก

“...การรับหมู่เพื่อนไว้ก็ด้วยความสงสารเห็นอกเห็นใจ เทียบหัวใจเราหัวใจท่านทั้งหลายใส่กัน ดังที่เราเคยพูดให้ฟังว่าไปเสาะแสวงหาครูบาอาจารย์นี้ แหม แสบลั้ม แสบตาย พอไปถึงหลวงปู่มั่นเท่านั้นละไม่อยากจะยินเลยคำที่ว่า นี่ที่นี้เต็มแล้ว รับไม่ได้แล้ว กลัวว่าหัวอกมันจะแตก ถึงขนาดนั้น เรายังไม่สืมนะคำพูดของท่าน คำนั้นเป็นสด ๆ ร้อน ๆ ว่า ‘นี่พอดีนะนี่ เมื่อวานนี้ท่านเนตรไปจากนี้ แล้ววันนี้ท่านมหาภิมา ไม่เช่นนั้นก็ไม่ได้อยู่ กุฎิไม่ว่าง’ นั่นฟังซิท่านพูด อู๋ย มันเสียวจะตายเข้าถึงหัวดับ โน่นนะ ทั้ง ๆ ที่จะได้อยู่อยู่นะ ฟังซิ นี่ละนำมาพิจารณาถึงหมู่เพื่อน เพื่อนฝูงทั้งหลาย มากน้อยก็ทนเอาๆ นอกจากมันเหลือกำลังแล้ว...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๔๐)

กว่าจะเป็นวัดป่าบ้านตาด

“...เดือนเมษายน (ปี ๒๔๙๓) ไปอยู่ในป่าในเขาที่ว่า (ท่าบ่อ หนองคาย) นั่นละ พอหลังจากนั้นก็กลับมาสกลนคร ก็ขึ้นไปวัดดอยธรรมเจดีย์นั่น มันก็ก้าวไปเดือนหกแล้วนั่น มาถึงนี่เป็นเดือนหก แล้วก็ไปอยู่วัดดอยธรรมเจดีย์นั่น ลงจากวัดดอยฯ ก็เป็นเดือนหกดับแล้ว ก็มาอยู่ (วัด) สุทธาวาส ๒-๓ คีน ก็หนีไป อ.วาริชภูมิ (จังหวัดสกลนคร) คิดว่าจะไปจำพรรษาที่นั่น ภูเขานั้น แต่ก็มาทราบเสียว่าวัดหนองผือไม่มีพระเลย มีหลวงตา ๒-๓ องค์ เขามาเล่าให้ฟังเกิดความสลดสังเวช เพราะบ้านนี้มีคุณต่อพระสงฆ์มากมายกายกอง เลยย้อนกลับมาจำพรรษาที่บ้านหนองผือนี้อีก (เมื่อเดือน ๘ ขึ้น ๘ ค่ำ ปี ๒๔๙๓) ออกพรรษาแล้วถึงได้ออกเที่ยวต่อไปจนกระทั่ง ๓๐ ปี นี่ถึงได้ย้อนกลับไปอีก เป็นเวลา ๓๐ ปีตั้งแต่จากหนองผือไป...”

(ความลึกลับซับซ้อนของจิตวิญญาณ หน้า ๓๒๒)

“...สำหรับเราก็กลับมาจำพรรษาหนองผือ จากนั้นก็ไปห้วยทราย (อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร) หมู่เพื่อนก็ติดตามไปด้วยตั้งมากมาย นั่นก็ไปอยู่ ๔ ปี (จนถึงปี ๒๔๙๗) พระเณรก็มากอยู่นั่นละ อยู่ตามบ้านเล็กบ้านน้อยเหมือนกัน อยู่สำนักเราจริง ๆ มีสัก ๑๐ กว่าองค์...ไม่มาก ที่นั่นที่นี้หลายแห่งหลายหน รวมกันก็มาก พอเราหนีจากห้วยทรายมาก็ยุบไปอีกเหมือนกันสำนัก...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๕๙)

จากห้วยทราย ท่านอาจารย์ไปจำพรรษาอยู่ที่วัดใกล้กับบริเวณสถานีทดลอง การเกษตร อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี กม. ที่ ๓๔๗ พอออกพรรษา ท่าน อาจารย์ก็ไปอยู่ที่วัดเขาน้อย บ้านสามผาน อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี จนกระทั่งปี ๒๕๙๙ ท่านอาจารย์จึงได้มาอยู่ที่วัดป่าบ้านตาด

“...สุดท้ายก็มาตั้งตรงนี่ละ...วัดป่าบ้านตาด และตั้งแต่มาตั้งที่แรกจนป่านี่พระ เณรก็หลั่งมา แต่ก่อนไม่รับมาก อย่างดีรับแค่ ๑๘ องค์อยู่เป็นเวลาหลายปี ตั้งแต่ ๒๕๙๙ มาจนกระทั่งถึง ๒๕๑๙ หรือ ๒๕๒๐ มีแค่ ๑๗-๑๘ องค์เท่านั้น ไม่รับมาก จากนั้นก็ค่อยๆ เพิ่มขึ้นๆ เพราะเห็นว่าครูบาอาจารย์ท่านล่องลับไปๆ หมู่เพื่อนไม่มี ที่เกาะเราก่อนๆ โลมบ้าง ที่นี้ก็มากขึ้นโดยลำดับ ปีหนึ่งก็ขึ้นไปๆ ถีบขึ้นไปสูงขึ้นเรื่อยๆ สูงจนผิดหูผิดตา อย่างปีกลาย (พ.ศ. ๒๕๒๗) เท่าไร ๓๕ แน่ะ ก็อย่างนั้นซิ...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๕๙)

มาตาปิตุอุปภูฐานธรรม

บรรดาท่านผู้มีธรรมครองใจหรือใจได้ครองธรรม นับแต่น้อยไปหามากและ มากที่สุด ดังเช่นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอรหันต์ ท่านมักเสาะ แสวงหาแต่ที่สงบสงัด เป็นต้นว่าป่าเขาถ้ำเนาไพรอันปราศจากผู้คนพลุกพล่านวุ่นวาย เป็นสถานที่อยู่อาศัยและบำเพ็ญเพียรเรื่อยมา เนื่องจากใจที่ได้สัมผัสธรรมแล้วนี้ สามารถให้ความสุขแก่ผู้ทรงธรรมนั้นได้เพียงพอ โดยไม่จำเป็นต้องไปเสาะแสวงหา ความสุขจากบุคคลใดและอะไรอื่นอีก แต่ที่ท่านต้องออกมาเกี่ยวข้องกับผู้อื่นในธรรม มากน้อยนั้น เป็นเพราะวาสนาบารมีของท่านที่สร้างมาแต่หนหลังชักนำมา เช่น พระอัญญาโกณฑัญญะ ท่านไม่มีอุปนิสัยในทางสั่งสอนผู้คน เมื่อบรรลุธรรมแล้ว ท่าน จึงปลีกเร้นไปอยู่ในป่าแต่ลำพังเพียงองค์เดียวที่สระจันทันต์ มีช้างป่าคอยอุปฐากรักษา พอถึงกาลอายุขัยของท่านจึงออกจากป่ามากราบทูลลาพระพุทธรเจ้า ซึ่งพระองค์ก็ มิได้ทรงตำหนิในการปลีกเร้นอยู่ลำพังผู้เดียวแต่อย่างใด

สำหรับท่านอาจารย์นั้น นับแต่ท่านได้บำเพ็ญธรรมเต็มสติกำลังความสามารถ ของท่านแล้ว อหิชาศัณนิคมน้อมไปในทางปลีกเร้นอยู่แต่ผู้เดียวมีกำลังมาก ท่านจึงเสาะ แสวงหาอยู่แต่ในป่าในเขา แต่ไม่วายที่ลูกศิษย์ที่เป็นพระเณรจะติดตามไปพบและขอ อยู่อาศัยด้วยจนได้ แม้ว่าท่านจะขโมยหนีไปไม่ทราบว่าก็ครั้งก็ครากก็ตาม เมื่อท่านเห็น ว่าท่านหนีไม่พ้นจริงๆ แล้ว “สำนักสงฆ์บ้านห้วยทราย” จึงเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก แต่ก็

เป็นช่วงเวลาอันสั้นเพียง ๔ ปี เท่านั้นก็ล้มไป เพราะท่านย้ายไปจำพรรษาอยู่ทางจังหวัด จันทบุรี การอยู่ไม่เป็นที่ของท่านเป็นประโยชน์ดีกับลูกศิษย์ที่เป็นพระเถระเสียเป็น ส่วนมาก เนื่องจากสามารถติดตามท่านได้ง่าย เพราะไม่ต้องหอบข้าวของพะรุงพะรัง อะไรมาก เพียงบริวาร ๘ เท่านั้นก็สามารถติดตามท่านไปได้ทุกแห่งหน จะเป็น ประโยชน์กับประชาชนญาติโยมอยู่บ้างก็อยู่ในวงแคบ ๆ ที่สำนักตั้งอยู่และหมู่บ้าน ใกล้เคียงที่พอจะมาร่วมทำบุญได้เท่านั้น

แต่ก็มีบุคคลสำคัญที่ทำให้ท่านอาจารย์ได้ตั้งหลักแหล่งอยู่เป็นที่ ทำให้ลูกศิษย์ ทั้งพระเถระและฆราวาสสะดวกในการไปทำบุญและฟังธรรมคำสอนของท่าน บุคคลผู้นั้นก็คือโยมมารดาของท่าน ด้วยบุพการีย่อมมีความสนิทติดพันกับบุตรแต่ไหนแต่ไร มา ไม่ยกเว้นชาติชั้นวรรณะใด และเป็นบุคคลสำคัญยิ่งของบุตร

“...เรามีความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะได้เห็นเด็กของชาติในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นแหล่งที่เต็มไปด้วยวิชาเครื่องต้านทานและป้องกันตัวอย่างเยี่ยมยอด ได้ศึกษาและ ยึดหลักธรรมไปปฏิบัติต่อตัวเองเท่าที่ควรแก่ฐานะขึ้นไปเป็นลำดับ อย่างน้อยก็ควรได้รู้ ว่าบุคคลสำคัญของโลกคือใคร ที่ควรส่งเสริมเทิดทูนให้สมเกียรติของบุคคลนั้น ๆ ก็คน สำคัญของโลกนั้นคือแดนกำเนิดแห่งบุตรธิดา ได้แก่บิดามารดาหนึ่ง ได้แก่ตัวเราผู้ถือ กำเนิดอันสมบูรณ์เต็มภูมิมนุษย์หนึ่ง นี่คือบุคคลสำคัญของโลก ถ้าไม่มองข้ามไปเสีย จนกลายเป็นคนไม่มีสาระอะไรติดตัวเลย ที่ว่าบิดามารดาเป็นบุคคลสำคัญของโลกนั้น เพราะท่านเป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูบุตรธิดามาก่อนใคร ๆ ในโลก ผู้ที่ได้รับอุปการะ จึงครองตัวเป็นเราเป็นท่านมาได้นับจำนวนเต็มโลกเลย ถ้าไม่ใช่ท่านแล้วจะไม่มีมนุษย์ หญิงชาย ทนมีชีวิตเหลืออยู่ในโลกได้เลยแม้แต่คนเดียว...”

(หลวงตาสอนเด็ก พิมพ์ครั้งที่ ๒ หน้า ๑๓๙)

“...มาตาปิตุอุปภูฐานธรรมนี้พระพุทธเจ้าทรงเคยบำเพ็ญด้วยความเคารพ เอื้อเพื่อตลอดมา แม้ในคราวเสวยพระชาติเป็นสัตว์ที่ถือว่าเป็นชาติที่อาภัพก็ไม่ทรง ลดละ จนถึงเป็นศาสดาสอนโลกก็ยิ่งทรงเทิดทูนธรรมข้อนี้ให้ประจักษ์แก่โลกอย่าง เปิดเผย ไม่ทรงตัดแปลงแก้ไขให้เป็นอย่างอื่น เพราะทรงเห็นว่าเป็นธรรมอันถูกต้อง เหมาะสมอย่างยิ่งแล้ว ที่กุลบุตรธิดาทั้งหลายผู้ตกอยู่ในภาวะเป็นหนี้บุญคุณของบิดา มารดา จะมีทางล้างบาปล้างกรรมของตนเสียบ้าง พอให้เบาบางลงจากกรรมที่ได้ทำให้ ท่านได้รับความลำบากทรมาน จนไม่มีขอบเขตจะประมาณได้...”

(หลวงตาสอนเด็ก พิมพ์ครั้งที่ ๒ หน้า ๑๑๒-๑๑๓)

“...ภิกษุทั้งหลาย! บุคคลสองท่านที่เรากล่าวว่าอันใดใคร ๆ สนองคุณไม่ได้โดยง่าย คือมารดา กับ บิดา

ภิกษุทั้งหลาย! บุคคลพึงแบกมารดาไว้บนบ่าข้างหนึ่ง แบกบิดาไว้บนบ่าอีกข้างหนึ่ง ต่างว่าผู้นั้นมีอายุยืนถึง ๑๐๐ ปี ทำการบำรุงมารดาบิดาด้วยการนวดการบีบและการให้อาบน้ำ และมารดาบิดาพึงถ่ายอุจจาระปัสสาวะบนบ้านนั้นแล แม้เช่นนั้นก็ยังไม่นับว่าได้สนองพระคุณท่านได้บริบูรณ์ ก็แต่ว่าผู้ใดทำมารดาบิดาให้ตั้งอยู่ในคุณความดี มีศรัทธา ศีล ปัญญา เป็นต้น ผู้นั้นชื่อว่าได้สนองคุณท่านเต็มที่...”

(มاتاปิตุคุณสูตร)

ด้วยความระลึกถึงพระคุณของโยมมารดา อยากให้รู้เห็นและพบความสุขจากธรรมนี้เอง ท่านอาจารย์จึงจากห้วยทรายมาที่บ้านตาด และทดแทนพระคุณของโยมมารดาโดยจัดการบวชชีให้ และให้การอบรมปฏิบัติภาวนา โยมมารดาบวชชีเมื่อมีอายุครบ ๖๐ ปีพอดี ส่วนโยมบิดาของท่านนั้นได้สิ้นชีวิตไปก่อนหน้านั้นเมื่อมีอายุได้ ๕๕ ปี จากนั้นท่านอาจารย์จึงได้พาโยมมารดาไปจำพรรษาด้วยที่จังหวัดจันทบุรี เป็นเวลา ๑ พรรษา โยมมารดาได้ล้มป่วยลงด้วยโรคอัมพาต ท่านจึงพามารักษาที่บ้านตาด

“...เอ้า ทีนี้มาวัดนี้อีก นั่นเราปลูกอ้อยดำไว้ให้โยมแม่เราอยู่ข้าง ๆ กุฏิโยมแม่ โยมแม่เราเป็นโรคอัมพาต รักษาทั้งหมดอยู่บ้านฉัน ยาของหมอนั้นเขามีอ้อยดำผสม นี้เราก็ได้เอาอ้อยดำจากหมอมามาปลูกไว้สำหรับผสมยาให้โยมแม่...”

(หลวงตาสอนเด็ก พิมพ์ครั้งที่ ๒ หน้า ๑๐๓)

หมอได้ทำการรักษาโยมมารดาของท่านอยู่ถึง ๓ ปี โรคจึงหายขาด จากการที่ต้องอยู่พยาบาลโยมมารดาเป็นเวลานาน ทั้งโยมมารดาก็มีอายุมากแล้ว การจะหอบหิ้วไปอยู่ด้วยกันในสถานที่ทุรกันดารตามอรัญวาสีเดิมที่เคยเป็นมาของท่าน ก็จะสร้างความลำบากให้กับโยมมารดามาก ท่านอาจารย์จึงดำริที่จะสร้างวัดขึ้น ประจวบกับในเวลานั้นชาวบ้านตาดก็ได้ยินกิตติศัพท์กิตติคุณของท่านอาจารย์มานานแล้ว มีความประสงค์อยากให้ท่านตั้งวัดขึ้นเช่นกัน และได้พร้อมใจกันถวายที่ดิน วัดป่าบ้านตาดจึงเริ่มเป็นรูปเป็นร่างขึ้นตั้งแต่นั้นมา

เนื่องจากโยมมารดาของท่านนั้น มิได้ฝึกหัดอ่านเขียนหนังสือมา เพราะสมัยก่อนการศึกษายังไม่เจริญดังเช่นปัจจุบันนี้ จึงต้องอาศัยลูกหลานอ่านหนังสือที่ท่านอาจารย์เป็นผู้เขียนขึ้น เช่น ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ให้ฟังทุกวัน รวมทั้งท่านอาจารย์จะให้การอบรมธรรมแก่โยมมารดาของท่านโดยสม่ำเสมอ ความ

ซาบซึ่งในธรรมจึงมากยิ่งขึ้นทุกวัน ความเพียรก็เข้มแข็ง จึงสามารถปฏิบัติภาวนาได้เป็นอย่างดี และก้าวหน้าไปโดยลำดับเต็มความสามารถของท่าน

ในวาระสุดท้าย ก่อนหน้าที่โยมมารดาจะจากโลกไป ท่ามกลางทุกขเวทนาภักดิ์ที่พร้อมจะให้สิ้นชีวิตได้ทุกเมื่อ ท่านอาจารย์ได้เข้าไปเยี่ยม และถามว่าอาการเป็นอย่างไรบ้าง โยมมารดาได้ตอบว่า ‘ร่างกายเจ็บไข้ได้ป่วยก็จริง แต่ใจนั้นใสสว่างกระจ่างแจ้งอยู่ตลอดเวลา’ จึงเป็นที่เชื่อแน่ว่า โยมมารดาของท่านได้ทรงอริยธรรมขั้นใดขั้นหนึ่งอย่างแน่นอน นับว่าสมเจตนารมณ์ของท่านอาจารย์อย่างยิ่ง ที่ได้ทดแทนพระคุณโยมมารดาอย่างเต็มที่ ดังที่พระบรมศาสดาทรงสรรเสริญไว้

โยมมารดาได้จากโลกนี้ไปด้วยอาการอันสงบประสพสุคติ เมื่อมีอายุย่างเข้า ๙๓ ปี ตรงกับวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๕

ให้การอบรมพระเถรและฆราวาส

การอบรมพระเถรและฆราวาสของท่านอาจารย์ จะมีส่วนแตกต่างกันอยู่บ้างกับบรรดาครูบาอาจารย์องค์อื่นๆ ตรงที่แยกการอบรมพระกับฆราวาสออกจากกันอย่างเด็ดขาด เนื่องจากพระและฆราวาสมีชีวิตความเป็นอยู่และความมุ่งมั่นต่างกัน เนื้อธรรมที่แสดงจึงแปลกต่างกันไป หากแสดงรวมๆ กันผลย่อมไม่เต็มที่เหมือนกับแสดงโดยเฉพาะๆ ดังที่ท่านไปเทศน์ในงานต่างๆ ซึ่งคละเคล้าไปด้วยทั้งพระและฆราวาส ธรรมที่แสดงต้องมุ่งชนกลุ่มใหญ่เป็นสำคัญ จากนั้นถ้ามีเวลาพอจึงแสดงเพื่อชนกลุ่มน้อยด้วย เพื่อให้ได้รับประโยชน์ทั่วถึงกัน

ความถี่ห่างของการอบรมขึ้นอยู่กับความสะดวกในธาตุขันธ์ และความว่างจากภารกิจของท่านเป็นสำคัญ จึงกำหนดตายตัวไปที่เดี๋ยวกี่วันครั้งไม่ได้ ในระยะที่ธาตุขันธ์ท่านดีและผู้คนพระเถรมาเกี่ยวข้องไม่มากนัก การอบรมพระเถรเป็นไปอย่างสม่ำเสมอและบ่อยครั้ง เฉพาะนับแต่ตั้งวัดป่าบ้านตาดเป็นต้นมา ปี ๒๕๒๐ ภายในพรรษาท่านแสดงธรรมให้ฟังถึงเป็นพิเศษ ๓-๕ วันต่อครั้ง นำเสียดายที่ไม่ได้มีการบินทักเทปไว้ เพิ่งได้รับอนุญาตจากท่านเมื่อปี ๒๕๒๒ จากนั้นก็ได้ทำการบันทึกเรื่อยมา และปี ๒๕๒๒ นี้เองที่ท่านแสดงธรรมบ่อยครั้งที่สุดเมื่อเทียบกับปีอื่น ๆ หลังจากนั้น รวมทั้งปีถึง ๕๓ ก็บันทึก ต่อจากนั้นก็มากบ้างน้อยบ้าง

ในฝ่ายอุบาสิกา ท่านอาจารย์จะเทศน์อบรมให้ที่ศาลาหลังเล็ก เฉพาะวันพระที่มีคนมาพักปฏิบัติธรรมกันมาก ท่านจะลงไปอบรมสมาธิภาวนาให้ โดยเริ่มแต่เวลาใกล้

คำเป็นต้นไป เพิ่งมาเลิกเอาประมาณปลายปี ๒๕๒๓ เพราะภารกิจท่านมากขึ้น จะมีเทศน์เป็นกรณีพิเศษอยู่บ้างก็สมัยคุณแพพงา วรธนะกุล มาพักรักษาตัวและบำเพ็ญภาวนาอยู่ที่วัด ซึ่งท่านอาจารย์เมตตาไปเทศน์ให้ฟังทุกคืนตลอดระยะเวลา ๓ เดือน เว้นเพียงไม่กี่คืนเท่านั้นเพราะกิจธุระอย่างอื่น จนกระทั่งกลับไปรักษาตัวต่อที่กรุงเทพฯ ดังรายละเอียดที่มีแจ้งไว้ในหนังสือ “ธรรมชุดเตรียมพร้อม” อยู่แล้ว

การอบรมสั่งสอนของท่านอาจารย์ ได้ยึดหลักปฏิบัติของท่านพระอาจารย์มั่น เป็นแบบฉบับ

“...ในสมัยปัจจุบันก็นำมาอบรมสั่งสอนหมู่เพื่อน ได้มาจากไหนถ้าไม่ได้มาจากพ่อแม่ครูบาอาจารย์มั่นของเรา ซึ่งเป็นหลักยึดที่ตายใจได้โดยไม่ต้องสงสัย ไม่ว่าแง่ธรรมไม่ว่าแง่วินัย ท่านประพฤติปฏิบัติด้วยความถูกต้องแม่นยำ ไม่ให้เป็นที่สงสัยแก่ผู้ไปศึกษาอบรมกับท่าน นี่เราได้ศึกษาอบรมกับท่านมานาน้อยเพียงไร ก็นำมาอบรมสั่งสอนหมู่เพื่อน ด้วยความตะเกียกตะกายของตนเอง ก็ควรจะเป็นสารประโยชน์แก่ผู้มาศึกษาอบรม และควรที่จะเข้มแข็งขึ้นทุกวัน ไม่ใช่อ่อนลงไป ๆ จนอ่อนเปียกล้มเหลวไปอย่างนั้นใช้ไม่ได้เลย...”

(ก้าวเดินตามหลักศาสนธรรม หน้า ๓๒๖)

ธรรมะที่ท่านอาจารย์เทศน์อบรมพระและฆราวาสนั้นมีมากมาย ได้มีการถอดเทปและรวบรวมพิมพ์เป็นหนังสือหลายเล่ม ในที่นี้จะนำเทศน์ของท่านเกี่ยวกับการปฏิบัติสมาธิภาวนาที่ได้แสดงไว้บางตอนมาพิมพ์ไว้พอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

เริ่มต้นตั้งแต่สมาธิภาวนา

“...เอาชิ ฟาดฟันกันลงไปในภาคปฏิบัติ พระพุทธเจ้าทรงรู้ด้วยเหตุผลกลไกใด ประทานไว้หมดแล้ว ทางฝ่ายเหตุคือวิธีดำเนินขุดค้นด้วยภาคปฏิบัติ ขุดค้นลงไป เริ่มต้นตั้งแต่สมาธิภาวนา ว่าสมาธิก็ให้เห็นตัวจริงของสมาธิภายในใจ ไม่อยู่ที่ไหน ไม่อยู่ในตำรา ไม่อยู่ที่ดินฟ้าอากาศ ไม่อยู่ที่ดินน้ำลมไฟ แต่อยู่ที่ใจ สงบลงที่ใจ ด้วยอำนาจแห่งการอบรมหรือการฝึกฝนทรมาณคือการภาวนานี้เป็นสำคัญ

เมื่อสติตั้งตัวได้ไม่พลั้งเผลอ มีความจดจ่อต่อเนื่องกันอยู่เสมอ ไม่ยอมให้ขณะจิตใดที่จะเพ่นพ่านออกไปด้วยอำนาจของกิเลสผลักดันให้ออก มีเฉพาะอารมณ์ที่เป็น

ธรรมบทปริกรรมเครื่องยึดของจิตเท่านั้น ให้จิตได้ยึดอารมณ์นั้นเป็นที่พักพิงเพื่อสั่งสมกำลังความสงบ

ถ้ากำหนดอานาปานสติ ก็ให้รู้ลมเข้าลมออกจริง ๆ ด้วยสติ ไม่จำเป็นต้องตามลมเข้าไปตามลมออกมา เพียงแต่มีสติรู้อยู่กับลมที่สัมผัสเข้า-ออก ขณะที่ลมเข้าก็รู้ ลมออกก็รู้ มีสติบังคับอยู่ที่ประตูแห่งลมออกลมเข้านั้นเท่านั้น จิตจะผินไปไหนได้เมื่อถูกบังคับด้วยความเอาจริงเอาจัง ไม่ให้จิตคิดเถลไถลไปกับอารมณ์ต่าง ๆ ให้อยู่กับที่ตั้งลมอันจะให้เกิดความสงบ คือคำปริกรรมหรือลมหายใจเท่านั้น จิตจะต้องหยั่งเข้าสู่ความสงบ เห็นองค์ของสมาธิได้อย่างแท้จริงภายในใจดวงที่เคยวุ่นวายมานานักก่อนนี้โดยไม่ต้องสงสัย

เอาให้เห็น ลบล้างกิเลสเหล่านี้่ออกให้ได้ด้วยความพากเพียรอย่างเข้มแข็ง บังคับบัญชาด้วยสติให้ดี ทำไมจะไม่รู้ พระพุทธเจ้ารู้มาแท้ ๆ สาวกทั้งหลายรู้มาแท้ ๆ เป็นมาแท้ ๆ ด้วยสมาธิเป็นพื้นฐานเบื้องต้น ทำไมเราจะไม่รู้ จิตแท้ ๆ เป็นผู้จะรับรองธรรมทั้งหลาย ไม่ว่าสมาธิธรรม ปัญญาธรรม วิมุตติธรรม นอกเหนือไปจากจิตจากสตินี้ไปไม่ได้เลย

การบำเพ็ญของเราที่บำเพ็ญโดยถูกทางอยู่แล้ว ทำไมจะรู้ไม่ได้ เมื่อสมาธิปรากฏเป็นความสงบขึ้นมาให้เห็นอย่างประจักษ์ ต้องหายสงสัยทันที ว่าสมาธิอยู่ที่ไหน แน่ อยู่ในตำรับตำราหรืออยู่ดินฟ้าอากาศแบบลม ๆ แล้ง ๆ ที่ไหน จะหมดปัญหาไปทันที เพราะความสงบประจักษ์อยู่กับใจดวงสงบสุขนี้แล้วเวลานี้

ความสงบมีหลายชั้นหลายภูมิ เมื่อทำลงไปโดยสม่ำเสมอความสงบนี้จะละเอียดลงไปโดยลำดับ ๆ จนกระทั่งแนบแน่น ท่านให้ชื่อว่า ชนิทสมาธิ อุปะจารสมาธิ อัปปนาสมาธิ นั่นเป็นชื่อ ขอให้เป็นขั้นภายในใจเถิด จะไม่มีขั้นใดภูมิใดก็ตามเจ้าของจะรู้เอง เช่นเดียวกับการรับประทานอาหาร พอเริ่มรับประทานก็จะรู้รสเปรี้ยวหวานเผ็ดเค็มต่าง ๆ ภายในชีวหาประสาทของผู้รับประทานโดยไม่ต้องไปถามใคร ความอึดหน่าสำราญก็ค่อยติดตามกันมา ปรากฏขึ้นมาภายในตัวเอง จะไม่มีขั้นมีภูมิก็ตาม หากรู้ภายในตัว เผ็ดก็รู้ เค็มก็รู้ เปรี้ยวหวานก็รู้ ความอึดหน่าสำราญในธาตุชั้นนี้เพราะการรับประทานมากน้อยเพียงไรก็รู้ รู้ไปตลอดจนถึงความพอตัวแล้วในอาหารทั้งหลายก็หยุดเอง จำเป็นอะไรจะต้องไปตั้งชื่อตั้งนามว่า อิมขนาดนี้เป็นขั้นนั้น อิมขนาดนั้นเป็นขั้นนั้น ๆ จำเป็นอะไรจะต้องไปตั้งชื่อตั้งนาม เพราะความจริงอยู่กับความจริงของผู้สัมผัสรับรู้ต่างหาก หลักระบวนชาติมีอยู่ อยู่กับหลักกรรมชาติ รู้ตามหลักกรรมชาติก็พอกันแล้ว นี่ก็เหมือนกัน เรื่องของสมาธิ ให้รู้ตามหลักกรรมชาติของสมาธิที่เกิดขึ้นภายในใจของตนด้วยวิธีการที่ถูกต้อง

เมื่อสมาธิความสงบตัวปรากฏขึ้นมา นั้นแลเป็นพื้นฐานหรือเป็นเสถียรเครื่องสนับสนุนปัญญาให้ทำงานได้อย่างคล่องตัวหายกังวล เวลาที่จิตไม่มีความสงบเลย จะพาพิจารณาทางด้านปัญญามันกลายเป็นสัญญาไปเสีย เพราะอำนาจของกิเลสหลุดลากลไป ใครจะไปรู้รอบเรื่องของกิเลสกับเรื่องของธรรมยิ่งกว่าพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้นจึงสอนให้อบรมสมาธิให้เกิดให้มี จิตใจจะได้สงบ จิตใจสงบแล้วย่อมอึดตัวในขั้นนี้ แล้วพาทำงานด้วยการคิดค้นในสิ่งต่างๆ ใจก็ตั้งหน้าตั้งตาทำให้ไม่ฝ่าฝืนป็นไปตามกิเลส ถ้ายึดเดี่ยว ดังที่เคยเป็นมาเมื่อคราวที่จิตยังไม่สงบ และเห็นเหตุเห็นผลไปตามปัญญา โดยลำดับลำดับ นั่นคือการก้าวออกทางด้านปัญญาด้วยสมาธิขั้นนั้นๆ เป็นพลังหนุนเพื่อปัญญาขั้นนั้นๆ

เมื่อจิตละเอียดเข้าไป ปัญญาก้าวไปเห็นเหตุเห็นผลของสภาวะธรรมคือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งเต็มอยู่ภายในร่างกายและชั้นห้าของเราเอง และกระจายไปทั่วโลกธาตุ เต็มไปด้วย อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่มีเกาะไม่มีดอนไม่มีที่ยกเว้น ขึ้นชื่อว่าแดนสมมุติแล้วต้องเป็นแดน อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เต็มไปหมด เห็นประจักษ์หรือซึ่งด้วยปัญญาของเราแล้ว จะสงสัยอะไรอีก แม้จิตจะยึดมั่นหนาแน่นกว่าภูเขาทั้งลูกก็ถอนตัวออกมาได้ เพราะอุปาทานความยึดมั่นนั้น เกิดขึ้นจากความเสกสรรปั้นแต่งตามความสำคัญผิดของกิเลสต่างหาก

เมื่อปัญญาได้หยั่งลงไปถึงไหน ก็ถือว่าการทำลายกิเลสไปถึงนั้น และทำลายอุปาทานในขณะเดียวกัน จนถอนตัวออกมาได้ เอ้า เมื่อจะพูดถึงเรื่องอสุภะอสุภัง ความปฏิกุลโสโครก ก็ดูสิร่างกายนี้มีตรงไหนที่สดสวยงดงาม มีแต่ความเสกสรรปั้นยอตตามกลมายาของกิเลสทั้งมวล ความจริงไม่ปรากฏ แยกแยะถอยหน้าถอยหลังหลบหลบหวนด้วยความสนใจอยากรู้ อยากเห็นความจริง ไม่สนใจกับสิ่งใดนอกไปจากงานของตนที่กำลังทำอยู่เวลานั้น ในโลกมีงานอันเดียวนี้ ย่นจิตเข้ามาตรงนี้ให้รู้ พิจารณาจุดไหนให้มีเจตนาจดจ่อ มีสติควบคุม ไตร่ตรองเทียบเคียงกับหลักความจริงในจุดนั้น อย่าให้สติเคลื่อนคลาด เช่น อสุภะอสุภัง มันเป็นอสุภะจริงไหม เทียบลงไปให้ซึ่ง เพราะความจริงก็เป็นเช่นนั้นอยู่แล้ว เป็นแต่กิเลสตัวจอมปลอมมันเปลี่ยนแปลงเสียใหม่ว่าเป็นของสวยของงาม ว่าเป็นของจริงยั่งยืน ว่าเป็นตนเป็นของตนไปเสียหมด เมื่อพิจารณาตามธรรมด้วยปัญญาชอบแล้ว มันไม่มีคำว่าสวยงาม ไม่มีคำว่าจริงยั่งยืน ไม่มีคำว่าเป็นตนเป็นของตน มันเหลวไหลทั้งเพ หาความจริงไม่มี

กลมายาของกิเลสมันไปแฉนี้ ความจริงของธรรมไปแฉนั้น เดินสวนทางกัน จงนำสติปัญญาไตร่ตรองให้ถึงความจริงของธรรม ปัญญาเท่านั้นจะสามารถคลี่คลายสิ่งจอมปลอมทั้งหลายเหล่านี้ให้ลงสู่ความจริงอันดั้งเดิมได้ เช่น ธาตุสี่ ดิน น้ำ ลม ไฟ

เป็นของดั้งเดิม คั่นลงไป ๆ จากอสุภะอสุภังนี้แล้ว จะกลายลงไปเป็นธาตุ เมื่อกลายลงไปเป็นธาตุอย่างชัดเจน ไม่ว่าภายนอกภายในเป็นธาตุไปหมด เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไปหมด จะไปยึดไปถือสิ่งใดที่นี้ ก้าวเดินอย่างนี้ เดินปัญญาตามอุบายที่อธิบายผ่านมาแล้วนั้น

ปัญญาขั้นใดก็ตาม สติต้องติดแนบไปด้วยกัน สติกับปัญญาเป็นคู่เคียงกันอย่างสนิท แยกกันไม่ออก เบื้องต้นสติต้องไปก่อน พอพยายามผลิตปัญญาขึ้นมาแล้ว สติเป็นพี่เลี้ยง ปัญญาตามกันไป พอถึงขั้นเต็มกำลังทั้งสติทั้งปัญญาย่อมกล้าหาญชาญชัยต่อการทำหน้าที่ของตน ปราบกิเลสตัณหาอาสวะประเภทต่างๆ ไม่มีคำว่ากลัวว่าถอย นอกจากรุดหน้าทำแต่เดียว สติปัญญาเป็นเหมือนเชือกที่พันกันเป็นเกลียวเดียว กลมกลืนกันไปเลย ไม่มีแยกกันเหมือนแต่ก่อน

เอ้า ที่นี้กิเลสตัวไหนจะมาเพ่นพ่านอวดอำนาจาสนาเหมือนแต่ก่อน คำว่าสมาธิ ก็สลดปิดทิ้งหรือปราบปรามความฟุ้งซ่านรำคาญออกไป ความโง่เขลาเบาปัญญาที่เคยสำคัญมั่นหมายว่าธาตุชั้นนี้เป็นแห่งแห่งทอง เป็นทองทั้งแท่ง ก็แยกจากกันไปหมดแล้ว ตามความจริง มันจะเป็นทองทั้งแท่งไปได้อย่างไร เป็นของสวยของงาม เป็นของมีคุณค่ามีราคาได้อย่างไร ปัญญากำหนดจดจ่อลงไป คลี่คลายลงไปจนถึงความจริงเต็มส่วนของรูปกาย อันไหนมีราคาแล้ว มีแต่กอง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เต็มขั้นเต็มหัวใจเต็มโลกธาตุ อันไหนเป็นสิ่งที่น่ายึดน่าถือ น่าเกาะ น่ารักใคร่ชอบใจ น่าอาลัย เสียตาย มีที่ตรงไหน

ปัญญาคลี่คลายดูหมดแล้ว มันหมด ไม่มีที่อาลัยเสียตาย ใจก็ถอนตัวเข้ามา รูปร่างกายของเราที่เคยยึดมั่นถือมั่นหนักยิ่งกว่าภูเขา มันก็ถอนตัวออกมา จากนั้นก็พิจารณาเวทนา เมื่อกายนี้พิจารณาได้อย่างชัดเจนซ้ำของคล่องแคล่วทุกอย่างแล้ว มันก็ปล่อยของมันเองไม่ต้องบอก ขอให้ปัญญาได้หยั่งถึงความจริงเต็มที่เกิด ในขั้นใดก็ตาม ชั้นรูปธรรมมันก็ปล่อยของมันได้อย่างเต็มที่ ปล่อยได้เต็มสติกำลังของปัญญาที่รู้นั้นแลนี้เป็นขั้นหยาบคือรูปขั้นนี้ ขอสรุปเพียงเท่านี้

ชั้นละเอียด คือ เวทนา สุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนา มีได้ทั้งทางร่างกายและจิตใจ แต่สำคัญใจเป็นผู้หลงเป็นผู้ไปยึด พิจารณาให้เห็นตามความจริงของมัน เวทนาปรากฏขึ้นมาก็เป็นความจริงอันหนึ่งของมันเท่านั้น ตามหลักธรรมชาติแล้ว ถ้าไม่ใช่กิเลสเข้าไปเคลือบแฝงไปบังคับบัญชาให้ว่า เวทนาคือสุขเป็นเรา ทุกข์เป็นเรา อุเบกขาเป็นเราเป็นของเรา และสร้างกองทุกข์ขึ้นมาภายในจิตใจอีกเท่านั้น ก็ไม่มีทุกข์ทางใจ ปัญญาจะต้องหยั่งลงถึงความจริงเป็นลำดับ

เมื่อสติปัญญาหยั่งทราบความจริงแล้ว เวทนาจีก็สักแต่ว่าเวทนา ดังที่ท่านอธิบายไว้แล้วในสติปัญฐานสี่ไม่ผิดไปไหนเลย เป็นความจริงล้วน ๆ แต่เราไปฝืนความจริงทั้งหลายเพราะกิเลสพาให้ฝืน พาให้เหยียบย่ำทำลายความจริง เพราะกิเลสเคยเห็นอำนาจของใจ จึงต้องจุดลากจิตใจไปในทางผิด และเหยียบย่ำทำลายความจริงนั้น ๆ โดยไม่รู้ตัวว่าเหยียบย่ำทำลาย นี่คือตัวจอมปลอมที่จิตเคยเชื่อมั่น ด้วยเหตุนี้ผู้ปฏิบัติจำต้องใช้สติปัญญาพิจารณาอย่างละเอียดแยกคาง จึงจะพบความจริงตามหลักธรรมท่าน

การคลี่คลาย การพิจารณาทางด้านปัญญา ก็เพื่อแก้สิ่งจอมปลอมทั้งหลายซึ่งปนเกลียวกับธรรม คือความจริงล้วน ๆ ออกโดยลำดับ จิตจะเปิดเผยตัวเองขึ้นอย่างชัดเจน ความยึดมั่นถือมั่นภายในร่างกาย เมื่อพิจารณาจนถึงขั้น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างซึ่งภายในใจแล้ว จะยึดถือไว้ไม่ได้ จะสลัดอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นภายในร่างกายนี้ออกโดยสิ้นเชิง รู้ประจักษ์กับจิต ภาย เวทนา ก็สักแต่ว่าเกิดขึ้น ตั้งอยู่ตามธรรมชาติของมัน เป็นความจริงแต่ละอย่าง ๆ ภายก็ไม่ทราบความหมายของทุกขเวทนา หรือสุขเวทนา อุเบกขาเวทนา เวทนานั้นจะเป็นสุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนา ก็ไม่ทราบความหมายของตนและไม่ทราบความหมายของกายของใจ เป็นแต่ธรรมชาติที่ปรากฏขึ้นตามหลักความจริงของตน แล้วก็ดับไปตามธรรมชาติของมัน

ถ้าจิตมีสติปัญญารอบตัวอยู่แล้ว จะพิจารณารู้แจ้งเห็นจริงในความจริงทั้งหลายทั้งส่วนกายทั้งส่วนเวทนาทั้งสาม แยกตัวออกโดยลำดับ ๆ ส่วนสัญญา สังขารไม่ต้องพูดมันก็เป็นอาการเหมือนกันนั่นแล เกิดขึ้นแล้วดับไป มันเป็นกองไตรลักษณ์ทั้งหมด คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และเบิกออก ๆ จิตลอยตัวเข้ามา การพิจารณาก็แคบเข้าไป ๆ เพราะสิ่งที่พิจารณารู้แจ้งเห็นจริงแล้ว มันปล่อยเอง จะพิจารณาเพื่ออะไรอีก ก็รู้แล้วเห็นแล้วนี่

มันต้องชัดอย่างนั้นจึงชื่อว่าผู้ปฏิบัติเพื่อรู้แจ้งเห็นจริง ต้องรู้ภายในตัวเองจริง ๆ ไม่อย่างนั้นไม่เรียกว่า สันติภูมิจิต เห็นเอง เมื่อได้ค้ำเขี่ยจุดค้นเต็มสติปัญญา ผลจะปรากฏขึ้นมาอย่างเต็มภูมิ เต็มภูมิของสติปัญญา หนีไม่พ้น นี่แหละการพิสูจน์เรื่องการเกิดการตายของจิต

จิตเป็นสิ่งลึกลับมากเพราะกิเลสพาให้ลึกลับ กิเลสมันเอาจิตเข้าไปหมกไปซ่อนไว้ในสถานที่ที่เราไม่อาจเอื้อมรู้ได้เห็นได้ ถูกกิเลสตัวจอมปลอมปิดบังไว้หมด ตัวมันออกหน้าออกตา หลอกไว้ตลอดเวลาจึงไม่เห็นโทษของตน ไม่เห็นโทษของกิเลสที่พาให้เกิดให้ตาย

เมื่อใช้สติปัญญาพิจารณาลงไปดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ก็เลสประเภทต่างๆ ที่เคยหุ้มห่อจิตใจ หลอกหลวงจิตใจ ปิดบังจิตใจนั้นจะขยายตัวออกไป เปิดตัวออกไป จนกระทั่งไม่มีเหลือ เมื่อกิเลสหมดสิ้นไปจากใจไม่มีเหลือเพราะสติปัญญารู้เท่าทันและตัดขาดกระเด็นออกจากความสืบทอดกันระหว่างชั้นธัมมกับจิต รูป เสียง กลิ่น รสทั้งหลายไม่ต้องพูด เพราะมันห่างไกลมากไป เอาในระหว่างชั้นธัมมกับจิต รูปชั้นธัมม เวทนาชั้นธัมม สัญญาชั้นธัมม สังขารชั้นธัมม วิญญาณชั้นธัมม ทราบตามอาการของมันซึ่งเป็นความจริงแต่ละอย่างๆ และทราบภายในจิตคือตัวอวิชชา ตัดสะพานทางเดินของมันหมดแล้ว ก็เหลือแต่จิตกับอวิชชาที่พัวพันกันอยู่อย่างลึกซึ้ง แต่จะพันมหาสติ มหาปัญญาอัตโนมัติไปไม่ได้

นี่กำลังของสติ กำลังของปัญญา เมื่อฝึกให้เป็นย่อมเป็นได้แบบนี้ รู้ได้แบบนี้ เห็นได้แบบนี้ และสามารถทำลายจิตอวิชชาออกเหมือนระเบิดทำลายทีเดียว อวิชชาแตกแตกกระจายไปหมดไม่มีเหลือ ทีนี้ทำไมจะไม่รู้ ที่เคยเกิดมาก็กับกิเลสไม่ต้องไปนับก็ได้ ความจริงบอกอยู่ในจิตที่บริสุทธิ์ดวงนี้อย่างประจักษ์ และเริ่มรู้มาตั้งแต่จิตที่มีเชื้อสืบทอดเกี่ยวเนื่องกันมากน้อยโดยลำดับมา ค่อยรู้เข้ามา เพราะตัดเข้ามาเรื่อยๆ ด้วยปัญญา รู้เข้ามาๆ สิ้นเข้ามาๆ จนกระทั่งขาดสะบั้นไปหมด ไม่มีอะไรสืบทอดกันระหว่างจิตกับกิเลสอาสวะต่างๆ ที่จะพาให้เกิดภพเกิดชาติ เพราะขาดออกไปจากจิตหมดแล้ว ไม่มีสิ่งใดเหลือ เป็นจิตที่ยืนยันปฏิญาณตนได้อย่างอาจหาญไม่สะทกสะท้านใดๆ ทั้งสิ้น ไม่ต้องหาสักขีพยานมาจากไหนอีก สักขีพยานพอตัวอยู่กับความบริสุทธิ์ที่รู้ๆ เห็นๆ อยู่จำเพาะตนหมดแล้ว

โทษเราก็เคยเห็นมาประจักษ์ใจ พันโทษก็เห็นประจักษ์ใจแล้วที่นี้ ความเป็นนักโทษก็เพราะถูกคุมขังของกิเลส ความพ้นโทษก็เพราะกิเลสบรรลัยไปจากใจแล้ว เพราะอำนาจแห่งสติปัญญา ศรัทธา ความเพียร เรื่องความเกิดตายแต่ก่อนเป็นมาจากไหน จะไปสงสัยที่ไหนว่าไม่เป็นมาจากกิเลสประเภทต่างๆ จนถึง อวิชชาปัจจุจยา สงขาราสังขาร สิ่งเหล่านี้ก็ได้บรรลัยลงไปหมดแล้ว ทีนี้จิตจะไปเกิดที่ไหนอีกไหม จิตดวงนี้รู้ชัดๆ ว่าไม่เกิดที่ไหนอีกแล้ว เพราะเป็นอฐานะแห่งการเกิดอีกต่อไป

นั่นแล จึงเรียกว่าผู้ปฏิบัติเพื่อเห็นความจริงแห่งธรรมทั้งหลาย รู้ที่ใจ อย่าไปคาดไปคิดกาลโน้น สถานที่นี้ให้เสียเวลา และถูกกิเลสหลอกไปโน้นหลอกไปนี่อยู่ไม่หยุด ดูจุดที่กิเลสช่องสุ่มกันอยู่ที่หัวใจนี้ ชาติปี ทุกขา ชราปี ทุกขา เป็นเรื่องของกิเลสทั้งนั้น ออกไปจากดวงใจเป็นเชื้ออันสำคัญให้เกิดภพนั้นภพนี้ คือ อวิชชาปัจจุจยา นี้เอง เมื่อถูกทำลายขาดสะบั้นลงไปหมดแล้ว นั่นแลคือความบริสุทธิ์พุทธโธแท้ ไม่มีแล้วขึ้นชื่อว่าสมมุติซึ่งเป็นคู่เคียงกับกิเลสประเภทต่างๆ ภายในใจ ยืนยันได้ภายในตัวเองว่า นตฺถิ

ทานิ ปุณฺพโกโว ความเกิดไม่มีอีกแล้ว จะมีได้อย่างไร เพราะเชื่อให้เกิดมันดับไปหมดแล้ว

ผู้ที่รู้อะไรทั้งหลายนั้นดับไปหมดแล้ว อันนั้นดับไหมที่นี่ และนั่นสูญไหมที่นี่ เรียนให้ถึงชิตี เรียนให้ถึงจิตชิตี ลึกลับที่สุดก็คือจิต เพราะกิเลสพาให้ลึกลับ ดิ้นที่สุดจนประจักษ์ใจก็คือจิต เพราะธรรมพาให้ตื่น สติปัญญาพาให้ตื่น นี่แหละหลักรับรองมรรคผลนิพพาน รับรองความพ้นทุกข์ และรับรองเรื่องความเกิดความตาย เกิดตายมาอย่างไรต่ออย่างไร ตายเกิดหรือตายสูญ รับรองกันที่ตรงนี้ ยืนยันกันที่ตรงนี้ หายสงสัยที่ตรงนี้ ใครจะสงสัยอย่างไรไม่สนใจ ใครจะว่าเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ก็ร้อยก็พันเรื่องก็ว่าไป ตามความคิดความเห็นของนานาจิตตัง ถ้าอยากฟังก็ฟังไป ไม่อยากฟังก็อยู่ตามความไม่หิวโหย ขอให้รู้ความจริงประจักษ์ใจเสียเท่านั้น อันเรื่องความหิวโหยความโยกคลอนต่างๆ มันหมดไปเอง เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่เคลือบแฝง เป็นความหลอกลวง เมื่อถึงความจริงเต็มส่วนแล้ว จะหลงไปไหน สามโลกธาตุมาหลอกก็ไม่หลง

เอาให้จริงให้จิงนักปฏิบัติ อยู่ที่ไหนให้ถือความเพียรเป็นสำคัญ ให้ถือว่ากิเลสเป็นข้าศึกต่อเราอยู่เสมอ ผู้ที่นั่นแหละจะพ้นจากแหล่งแห่งทุกข์นี้ไปได้โดยไม่สงสัย สติปัญญามีหุงต้มแกงกินไม่ได้ นำมาฆ่ากิเลสแก้กิเลสเท่านั้น หน้าที่ของสติปัญญาน่ะเอาให้จริงจิง อย่าลดละความพากเพียร คำว่ากิเลสเป็นภัย ธรรมะเป็นคุณแก่สัตว์โลกนั้นคือศาสตราองค์เอกเป็นผู้สอนไว้ มิใช่คนหูหนวกตาฝ้าฟางเป็นผู้สอนไว้พอจะไม่สะดุดใจคิดกัน...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๒๒๙-๒๓๖)

สำหรับผู้ที่ยังตั้งหลักไม่ได้

ท่านอาจารย์ยังมีเมตตาสอนผู้ที่ยังตั้งหลักตั้งฐานเบื้องต้นไม่ได้ไว้ดังนี้

“...ถ้าจับจุดของความรู้ไม่ได้ ก็อย่าลืมหาคำบริกรรมภาวนา ไปที่ไหนอยู่ในท่าอิริยาบถใดคำบริกรรมให้ติดแนบกับจิต ให้จิตเกาะอยู่กับคำบริกรรมภาวนานั้นเสมอ เช่น พุทฺโธ ก็ตาม อัญฺญิ ก็ตาม เกสา โลมา นขา ทันตา ตโจ บทใดก็ตาม ให้จิตติดอยู่กับบทนั้น ไม่ให้จิตไปทำงานอื่น ถ้าปล่อยนี้เสียจิตก็เผลอเผลอไปทำงานอื่นซึ่งเป็นเรื่องของกิเลสไปเสีย ไม่ใช่เรื่องของธรรมที่เป็นความมุ่งหมายของเรา บทธรรมที่เราตั้งขึ้นมา นั้น เพื่อให้จิตเกาะอยู่กับคำบริกรรมบทนั้น ๆ ซึ่งเป็นเรื่องของธรรมที่เราเป็นผู้กำหนดเอง อาศัยธรรมบทต่างๆ เป็นเครื่องยึดเครื่องเกาะของจิต ขณะทำลงไปก็เป็น

ธรรม จิตใจก็สงบ นี่แลหลักการปฏิบัติที่จะทำให้จิตสงบเยือกเย็นได้โดยลำดับของนักภาวนาทั้งหลาย

การที่จะตั้งหลักตั้งฐานเบื้องต้นนี้ลำบากมากเหมือนกัน แม้ลำบากแค่ไหนก็อย่าถือเป็นอารมณ์ จะเป็นอุปสรรคแก่การดำเนินเพื่อมรรคเพื่อผลที่ตนต้องการ จงถือความเพียรเพื่อความพ้นทุกข์นี้เป็นธรรมจำเป็นอย่างยิ่งที่จะเพิ่มพูนให้มาก สติซึ่งเป็นธรรมสำคัญจะต้องเพิ่มพูนให้มาก เพื่อความเหนียวแน่นมั่นคง เพื่อความสืบทอดแห่งความระลึกด้วยอยู่เสมอ ปัญญา ในโอกาสที่ควรพิจารณาก็ควรพิจารณาแยกแยะทั้งภายนอกทั้งภายในเทียบเคียงกัน มรรคนั้นเป็นได้ทั้งภายนอกทั้งภายใน ปัญญาเป็นได้ทั้งภายนอกภายในถ้าทำให้เป็นปัญญาที่เรียกว่ามรรค

เราจะพิจารณาเรื่องใด เรื่อง อนิจจัง เอาภายนอกมาพิจารณาเทียบกับภายในก็ได้ จะพิจารณาภายในเทียบกับภายนอกมันก็เป็นอันเดียวกันนั่นแหละ ไม่ได้ผิดแปลกอะไร เรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อสุภะอสุภังของปฏิภูลโสโครก มันมีเต็มไปหมดทั้งภายนอกภายใน รูปสัตว์ รูปบุคคล หลิงชาย จะพิจารณาแยกแยะอย่างไรให้เป็นอุบายวิธีของเราในการพิจารณา

แต่ในเวลาต้องการความสงบ ให้ตั้งหน้าตั้งตาทำเพื่อความสงบ ด้วยคำบริกรรมบทใดหรืออานาปานสติได้ตามแต่จริตนิสัยชอบ แต่ให้มีสติสืบนื่องอยู่เสมอ ความรู้จะได้สืบทอดกันกับงาน เมื่อความรู้สืบทอดกัน จิตใจไม่มีเวลาสายแสบไปภายนอกแล้ว จิตก็รวมตัวเข้ามาๆ กระแสจิตทั้งหมดรวมเข้ามาเป็นตัวของตัวเองกลายเป็นจุดแห่งความสงบ

เมื่อจุดปรากฏเด่นขึ้นมาที่ใจเรียกว่าใจเริ่มสงบ ความคิดปรุงก็เบาบางลงไปๆ กระทั่งความคิดปรุงในคำบริกรรมก็ค่อยเบาบางไปๆ กลายเป็นความรู้ที่เด่นขึ้นมา จะบริกรรมหรือไม่บริกรรมความรู้ก็เป็นความรู้อยู่อย่างนั้น ที่เรียกว่าจิตรวมตัวเข้าเป็นตัวของตัวเองแล้ว ก็อยู่กับตรงนั้นเสีย คำบริกรรมก็ปล่อยวางกันในขณะนั้น นี่คือจิตสงบ ให้ตั้งหน้าตั้งตาทำให้เกิดผลตามที่กล่าวมา...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๑๒๒-๑๒๓)

ยากที่สุดคือการฝึกคนให้ดี ไม่ลုပ်หน้าปะจมูก

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า ท่านอาจารย์ไม่ยอมให้กิเลสเหนือธรรม และท่านก็ได้เทศน์ไว้แล้วว่า

“...ความเกรงอกเกรงใจกันนั้นเป็นเรื่องของโลก เป็นเรื่องของบุคคล ไม่ใช่เรื่องของธรรมของวินัยอันเป็นหลักดำเนินตายตัวด้วยกัน การพูดกันโดยอรรถโดยธรรม เพื่อให้เป็นที่เข้าใจและปฏิบัติถูกนั้นเป็นธรรมแท้ เพราะฉะนั้น คำว่าลูปหน้าปะจุมุกจึงไม่มีในธรรมทั้งหลายของผู้มุ่งต่อธรรมด้วยกัน...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๑๐๗)

ด้วยเหตุนี้ ทั้งพระเณรและฆราวาสที่ได้เข้ามัสการท่านตอนแรก ๆ มักจะคิดว่าท่านดู แต่เมื่อได้ฟังเทศน์ของท่านในระยะหนึ่งและได้ใช้ดุลยพินิจของตนแล้วก็จะเข้าใจว่า แท้จริงนั้นท่านดูกิเลสที่มีอยู่ในตัวเรา เพื่อให้เราเป็นคนดี มีสติ และมีพลังของธรรมอยู่ตลอดเวลา ขอนำเทศน์ของท่านอาจารย์เกี่ยวกับเรื่องนี้มาไว้ในที่นี้

“...การจะดูหรือไม่ดู ตามหลักธรรมชาติหลักธรรมดาของธรรมแล้ว ควรดูก็ต้องดู ควรดีก็ต้องดี ควรชมต้องชม ควรตำหนิต้องตำหนิ นี้เป็นหลักธรรม นิคฺคฺยฺห ปคฺคฺยฺห เป็นธรรมประจำ หรือเป็นคู่เคียงของศาสนามาดั้งเดิม แยกกันไม่ออก ในธรรมสองประเภทนี้ นิคฺคฺยฺห ได้แก่ การดูดำ ว่ากล่าว หรือตำหนิตีเตียน ในคนที่ผิดหรือพระที่ผิด ปคฺคฺยฺห ชมเชยสรรเสริญผู้ที่ทำถูก ให้มีแก่จิตแก่ใจว่าการทำนี้ทำถูกต้องแล้ว และส่งเสริมให้ทำดียิ่งขึ้นกว่านี้ไปอีก ธรรมทั้งสองบทรนี้เป็นหลักธรรมประจำศาสนา แยกกันไม่ออก เพราะพระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งบัญญัติเอง ใครไม่กล้าอุทรบัญญัติขึ้นมาเองได้...”

(ศาสนธรรมปลุกคนให้ตื่น หน้า ๔๔๖)

“...นี่เวลายังมีชีวิตอยู่ไม่สนใจกับอรรถกับธรรมกับบุญกุศลอะไรเลย มั่วสุมอยู่กับอบายมุขตลอดด้วย เวลาตายแล้วให้พระไปหาบุญหากุศลที่ไหนมาให้ ถ้าหากเป็นไปได้ อย่างนั้นจริง ๆ แล้วมันจะยากอะไร หลวงตาบวนี้ก็ไม่ต้องบวช จะอยู่ให้สะดวกสบายอยากกินเหล้าเมาสุรา เกี้ยวพาราสีสีกาอย่างสนุกสนาน สะดวกสบายไปตามแบบคนที่มีผู้รับรอง กุสลา มาติกา อย่างอุ้นหนาฝาคั่งอยู่แล้ว ตายแล้วจึงให้พระมา กุสลา ธมฺมา ๆ ไปสวรรค์กันเลย ไม่ต้องยุ่งยากลำบากใจ ขวนขวายบุญกุศลศีลทานใด ๆ ในเวลาที่มีชีวิตอยู่ แต่นี้มันไม่ได้เป็นอย่างนั้นนี่ ต้องฝึกฝนอบรมเจ้าของให้เป็นคนดีทุกวิถี ทุกวิถีทางแทบล้มแทบตาย

การจะทำอะไรให้ดี สู้การทำคนให้ดีไม่ได้ ยากที่สุดก็คือการทำคนให้ดี เพราะเหตุนี้จึงต้องมีแบบมีฉบับสำหรับการสร้างการฝึกอบรมคนให้ดี พระพุทธเจ้ามาสอนก็สอนคนเพื่อทำคนให้ดีขึ้นเอง มาตราฐฐาก็เพื่อจะมาหล่อหลอมคนให้ดี ไม่ได้มาหล่อ

หลอมวัตถุ ต้นไม้ ภูเขาให้ดีอะไรแหละ มาหล่อหลอมมนุษย์ สอนมนุษย์ ให้มนุษย์เป็นคนดี มีความฉลาดรักษาปฏิบัติตน ผลคือความสงบสุข จะพึงมีในแดนมนุษย์

ถ้ามนุษย์ไม่ดีแล้ว มนุษย์ก็เลวที่สุดในโลกนี้ เป็นโลกาวินาศ เพราะมนุษย์นี้ฉลาด สามารถทำได้ทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่มีใครเกินมนุษย์ ถ้าฉลาดไปในทางชั่ว ก็โลกพินาศได้จริง ๆ มนุษย์เรา แต่ถ้าฉลาดในทางที่ดี เช่น ผู้มีความรักชอบในศีลในธรรม ตั้งทำนุทั้งหลายที่ได้สุดสำหรับพยายามบำเพ็ญเรื่อยมานี้ โลกไม่มีใครจะให้ความร่มเย็นแก่กันได้ยิ่งกว่ามนุษย์เรา เพราะมนุษย์เราฉลาด มนุษย์สามารถทำความร่มเย็นเป็นสุขแก่กันได้ชนิดไม่คาดไม่ฝัน

เดี๋ยวจะว่าหลวงตาบ้า ๆ ทำนุทั้งหลายแบกกิเลสมา ไม่สนใจคิดบ้าง สมกับมาแสวงธรรม มาว่าหลวงตาบ้า ดู หลวงตาบ้าไม่ได้ดูให้ใครนี้ เราพูดตามอรรถตามธรรมตามเหตุตามผล เพื่อผู้ฟังที่มุ่งอรรถมุ่งธรรมได้เข้าใจตามความจริง กรุณาทำความเข้าใจว่าพลังของกิเลสมี พลังของธรรมไม่มี ปราบกันได้อย่างไร กรุณานำไปพิจารณา พลังของกิเลสเวลาแสดงออกมา มันเป็นความโมโหโทโสไซ้ไหม พลังของธรรมแสดงออกมา ปราบความโมโหโทโสให้แหลกไปเลย นั่น ถ้ากำลังของธรรมไม่มี ปราบกิเลสไม่อยู่ ปราบกิเลสไม่ได้ เพราะฉะนั้น พลังของกิเลสมี พลังของธรรมต้องมี ไม่มีปราบกันไม่อยู่ ปราบกันไม่ได้ แต่ไหนแต่ไรมา ไม่ใช่หลวงตาบ้ามาอุทริพูดโดยหาเหตุผลความจริงไม่ได้ ต้องมีความจริง คือกิเลสมีอยู่ที่หัวใจเรา บิบบิ้นเรา ธรรมมีสติปัญญาเป็นต้น ก็ผลิตขึ้นที่หัวใจเรา และปราบกิเลสให้หมอบราบไปจากใจเรา ตามกำลังของกิเลสและกำลังของธรรมที่ควรแก่การปราบปรามกันได้ กรุณานำไปพิจารณาเพื่อถือเอาประโยชน์เท่าที่ควร

พระพุทธเจ้าก่อนที่จะมาตรัสรู้ในชาติปัจจุบันเรานี้ ท่านสลบสามหน ยากหรือไม่ยากการฆ่ากิเลส การทำคนให้ดี ยากหรือไม่ยาก ไม่มีอะไรทำยากยิ่งกว่าการทำคนให้ดี และไม่มีอะไรยาก ไม่มีการสอนใครยากยิ่งกว่าสอนคน สอนคนคือสอนใคร ก็สอนเรา ละชิ เราต้องสอนเราเสียก่อน พระพุทธเจ้าสอนพระองค์ สลบสามหนเห็นไหม แม้ที่ไม่ถึงขั้นสลบไสล ก็ล้วนแต่เป็นทุกข์ธรรมดา เพราะการฝึกกรรมอยู่นั่นแล อย่าเข้าใจว่าท่านไม่ทุกข์ พระสาวกแต่ละองค์ย่อมได้รับความทุกข์ธรรมดา เพราะการฝึกกรรมเช่นเดียวกัน เป็นแต่ไม่ได้จดจาร์ึกไว้หมดเท่านั้น บางองค์ฝ่าเท้าแตก บางองค์จักษุแตก เห็นไหมในตำรับตำรา ยากหรือไม่ยาก สอนมนุษย์ฝึกกรรมมนุษย์นะ เราต้องคิด เพื่อเป็นแบบฉบับ แม้น้อยก็ยังดีกว่าไม่ได้สนใจคิดเสียเลย

เวลาสอนเรา จะให้ง่าย ๆ เหมือนปอกกล้วยหอมได้อย่างไร ศาสนาไม่ใช่ศาสนา กล้วยหอม กิเลสไม่ใช่กล้วยหอม พอจะปอกเอา ๆ กินเอากลิ่นเอาอย่างนั้นนะ เอาไป

พิจารณาซี การสั่งสอนที่ยากที่สุดก็คือสั่งสอนเรา ฝึกเรา ยากที่สุดฝึกคน ๆ นี้ เมื่อเวลาฝึกดีแล้วก็เยี่ยมที่สุด ไม่มีอะไรเยี่ยมยิ่งกว่าคนที่ฝึกตนดีแล้ว พวกกันจดจำนำไปปฏิบัติต่อตัวเองให้เป็นคนดี

ข่าวร้ายลือเหลือเกิน ได้ยินนะหลวงตาบัว เพราะกิริยาที่ว่าดูนั้น ออกจากปากหลวงตาบัว แล้วก็ย้อนกลับมาเข้าหูหลวงตาบัว ใครก็ว่าหลวงตาบัวดู ๆ เราหาเหตุผลไม่ได้ว่าเราดูคนเพราะเหตุผลกลอะไร ตัวเราเองก็ฝึกตัวเรามาอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ฝึกพระองค์มาอย่างนั้น พระองค์ก็ดีด้วยการฝึกการทรมาน ควรหนักต้องหนัก ควรเบาต้องเบา พระองค์ได้เป็นพระพุทธเจ้าเพราะการฝึกด้วยแรงหนักเบา ตามเรื่องขงสิ่งชั่วช้าต่ำทรามซึ่งมีกำลังมาน้อย แง่ของธรรมเครื่องฝึกเครื่องปราบปรามก็ต้องให้หนักเบาตาม ๆ กัน จนกิเลสประเภทต่าง ๆ สู้กำลังของธรรมไม่ได้ ขาดหลุดลอยออกจากพระทัยไม่มีเหลือ จึงได้ผู้ตื้นขึ้นมาเป็นพระพุทธเจ้าได้ด้วยการฝึกการทรมาน

พระอุดมกรรมฐานทั้งหลายที่หนักแน่นในธรรมและเป็นครูเป็นอาจารย์ของเรา ล้วนแต่ผ่านชีวิตเดนมตายมาทั้งนั้น แล้วดูอะไรพิจารณาซี ท่านดูอะไร ถ้าการดูเป็นความผิดความเสียหาย ท่านทำไมไม่ล้มจมฉิบหายไปก่อนที่ประชาชนพระเณรจะได้กราบท่าน ท่านควรจะฉิบหายเพราะท่านเป็นตัวดูเจ้าของก่อนมาดูพวกเรา การสั่งสอนโลก สั่งสอนประชาชน อุบายวิธีการอย่างไรที่ท่านเคยได้รับผลได้รับประโยชน์จากการทรมานการฝึกฝนท่านมา ท่านก็นำอุบายนั้นมาสอนเรา แล้วมันผิดไปตรงไหน ตัวกิเลส นั้นแบกมา ๆ ไม่ได้มองดูอรรถดูธรรมเลย อะอะก็ว่าแต่ท่านดู อะไรก็ท่านดู ให้กิเลสเอาเป็นเครื่องมือเสียแหลก ๆ ธรรมหาทางก้าวเดินไม่ได้เลย แล้วจะไปหาผลประโยชน์อะไรจากผู้ใด จากครูอาจารย์ใด จึงจะเหมาะกับกิเลสที่บงการอยู่บนหัวใจ...”

(ศาสนธรรมปลูกคนให้ตื่น หน้า ๔๖๑-๔๖๔)

“...การฝึกใครก็ไม่ฝึกทรมานยากยิ่งกว่าฝึกคน คำว่า “คน” ท่านทั้งหลายอย่าไปหมายถึงคนนั้นคนนี้ อันเป็นการเหยียบย่ำทำลายดูถูกเหยียดหยามกัน ให้หมายถึงตัวของท่านของเราแต่ละคน ๆ นี้ การสอนใครก็ไม่สอนยากยิ่งกว่าสอนคน การฝึกทรมานไม่มีฝึกอะไรทรมานอะไรยากยิ่งกว่าฝึกทรมานคน นั้น คนคือใคร คนคือเรานั้นแล จะเป็นใครที่ไหนไป ให้น้อมเข้ามาหาตัวของเราแต่ละท่านละคน คนก็คือเรานี้ ฝึกยากก็คือเรานี้ จะเป็นผู้ฝึกให้ได้ให้อยู่ในขอบเขตเหตุผลก็คือเรานี้ ย้อนเข้ามาสู่ตัวเรานี้แล ฝึกยากคือเรา เราจะฝึกให้ได้ แม้ยากขนาดไหนก็คือการฝึกเราเพื่อเป็นคนดี นี้ได้ประโยชน์ การปฏิบัติตามหลักศาสนาต้องมีหนักมีเบาสลับปนกันไปบ้างซีถ้าอยากพบของดีนี่...”

(ศาสนธรรมปลูกคนให้ตื่น หน้า ๔๕๐)

“...การสั่งสอนทุกแง่ทุกมุมจะดูต่ำกว่ากล่าวหนักเบาขนาดไหน ก็คือการตีการฆ่ากิเลสของพระทั้งนั้น ไม่ใช่ตีพระฆ่าพระนี่ ถ้ามาหาความดีงามมาหาธรรมอย่างใจจริงแล้ว ก็ทราบเองว่าครูอาจารย์ท่านดีท่านฆ่าอะไร ก็ตีกิเลส ฆ่ากิเลสที่มันทำลายพระนะชิบกรพร้อมตรงไหนกิเลสต่ออย่าเอาๆ ครูอาจารย์ท่านมองเห็นอยู่ได้ยินอยู่ที่นี่ กิริยาที่แสดงออกทางหูทางตา คำพูดจา กิริยาอาการที่เคลื่อนไหวออกมา ออกมาจากอะไร ออกมาจากความผิด ความผิดนั้นมันเป็นอย่างอะไร มันดีละหรือ ถ้าไม่เป็นกิเลสมันจะเป็นอะไร เพราะมันฝังลึกภายในใจในกายจนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมานานแล้ว มันจึงเป็นนิสัยสันดานและแสดงออกมาจากอันนั้น จึงตีเข้าไปตรงนั้นให้ถูกกิเลสตรงนั้น ผู้ตั้งใจหาอรรถหาธรรมก็รู้ผิดถูกของตัวเอง และรู้ช่องทางที่จะแก้กันไปโดยลำดับนะซิ...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๒๗๓)

“...นี่แหละมาหาหลวงตาบัว ท่านทั้งหลายอยากจะฟังนักฟังหนาเรื่องดู ดูอย่างไร วันนี้ฟังเสีย ฟังร้องเปรี้ยวๆ อยู่บนฟ้าโน้นก็ไม่เห็นเป็นไร ฝนตกมายังเย็นได้ใช้ไหม เวลาเงียบๆ ไม่มีเสียงฟ้าคึกฟ้าคะนองบ้าง เสียงฟ้าเปรี้ยวโน้นเปรี้ยวนี้บ้าง ฝนก็ไม่มีสักหยดสักหยาด พอฟ้ากระหึ่มๆ เออ นี่ดูเหมือนฝนจะตกแล้วนะ ห่าอะไรมารองน้ำซิ นี่ใช้ไหม เสียงฟ้ามันดังลั่น แต่ฝนตกลงมามันเย็น นี่เสียงครูบาอาจารย์ดังลั่นแต่น้ำอรรณน้ำธรรมอาจเย็นก็มี ให้พิจารณาเอาเอง วันนี้ได้เทศน์ต้อนรับท่านทั้งหลาย เรื่องดูเรื่องดีนะ ให้พากันนำไปปฏิบัติ ได้ให้ธรรมะอย่างนี้แล้ว กรุณานำไปปฏิบัติตัวเองนะ ที่พูดอย่างนี้เพื่อเป็นคติสำหรับท่านทั้งหลายผู้อุตสาหมา...”

(ศาสนธรรมปลุกคนให้ตื่น หน้า ๔๕๐)